

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, професора Васильчак Світлани Василівни
на дисертаційну роботу **Кравченка Миколи Володимировича** та тему:
«Інноваційно-інвестиційне забезпечення економічної безпеки аграрного сектору»

подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок з напрямами виконання науково-дослідних робіт

Аграрний сектор, як і вся економіка країни, продовжує перебувати у вкрай складних умовах – військових дій, руйнації значної частини об'єктів агропромислового комплексу, транспортно-логістичної інфраструктури, блокування Російською Федерацією транзиту до третіх країн, а також падіння світових цін на провідні позиції вітчизняного експорту. Так, на тлі загальносвітових трендів економічного розвитку – всебічного поширення нових технологій та інноваційних процесів, ситуація в економіці України виглядає критичною. Основу вітчизняного аграрного сектору досі становлять галузі, орієнтовані на низькотехнологічні виробництва та експорт сировини, а факторами забезпечення його конкурентоспроможності слугують традиційні чинники, такі як наявність природних ресурсів.

Процес успішного функціонування та економічного розвитку аграрного сектору багато в чому залежить від рівня забезпечення економічної безпеки, який зумовлюється тим, наскільки ефективно керівництво і фахівці суб'єктів господарювання можуть запобігти і уникнути можливих загроз та ліквідувати негативні наслідки впливу окремих складових зовнішнього і внутрішнього середовища. Особливе місце серед підприємств інших галузей АПК належить агровиробникам. Їх функціонування і розвиток демонструють позитивну динаміку виробництва, нарощування обсягів експорту, забезпечення продовольчої безпеки. Питання щодо формування ефективної системи економічної безпеки країни значною мірою пов'язані з необхідністю формування та забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. Інтеграція України в глобальний економічний простір ускладнює умови функціонування суб'єктів у

ринковому середовищі. Вони стають більш жорсткішими за рахунок розширення кола ймовірних загроз і небезпек, що підвищують рівень ризиковості ведення виробництва, зростання невизначеності, посилення конкуренції. Тому, в умовах нестабільності політичного та економічного середовища функція безпеки є невід'ємною складовою забезпечення життєздатності кожного суб'єкта господарювання, зокрема в аграрній сфері економіки. Саме питання формування економічної безпеки аграрного сектору, зокрема інноваційно-інвестиційного її забезпечення мають надважливе значення та є актуальними в умовах сьогодення.

Підтвердженням наукової актуальності теми дисертаційної роботи М.В. Кравченка є те, що вона виконувалася у рамках плану науково-дослідних робіт Дніпровського державного аграрно - економічного університету за темою: «Організаційно-методичні засади обліку, звітності і контролю у системі забезпечення економічної стійкості підприємств» (номер державної реєстрації 0116U003135), в межах якої автором запропоновано розроблену Концепцію покращення інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, методи нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектору та сформовано модель інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність.

Наукові положення, висновки і рекомендації, отримані за результатами дисертаційного дослідження, на нашу думку, є обґрунтованими і достовірними. Методологічну основу праці виявили системний підхід до вивчення досліджуваних явищ та процесів і діалектичний метод пізнання, які в сукупності дозволили автору комплексно розглянути процеси, пов'язані з формуванням економічної безпеки аграрного сектору на основі інноваційно-інвестиційного забезпечення.

Наукові припущення та твердження ґрунтуються на загальнонаукових і економічних методах наукового пізнання. Під час дослідження автором використано методи аналізу і синтезу, логічного узагальнення, методи індукції

та дедукції щодо визначення сутності та змісту економічних понять економічна безпека, економічної безпеки аграрного сектора, загроза, інноваційно-інвестиційне забезпечення, факторний і метод порівнянь для виокремлення і класифікації загроз та факторів впливу на економічну безпеку аграрного сектору, а також економіко-статистичні, графічні, методи абсолютних і відносних величин, системного підходу та моделювання. В сукупності використані методи дозволили розкрити теоретичне підґрунтя обраної теми досліджень, сформувані науково-методологічне підґрунтя, розробити концептуальні підходи у площині досліджень інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора, що в цілому успішно сприяло отриманню відповідних результатів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження.

Наукова новизна викладена у дисертації системно і послідовно, є результатом проведення власних наукових досліджень. До основних положень, що формують наукову новизну та особистий внесок автора слід віднести розробку, удосконалення й розвиток теоретико-методологічних та практичних положень і рекомендацій з питань інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора.

Перший розділ дисертації розкриває теоретичні аспекти інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору з позицій дослідження наукових поглядів вчених економістів з даного питання, обґрунтування сутності та чинників (с. 34-54), визначення основних складових економічної безпеки аграрного сектора (с. 55-76), що дало підстави сформувані власне змістовне наповнення поняття "економічна безпека аграрного сектору" як сукупність взаємопов'язаних систем безпеки, які відображають забезпечення належних умов сталого розвитку аграрного виробництва при найбільш ефективному використанню ресурсів, стійкий до внутрішніх та зовнішніх загроз стан агровиробників (с. 45-46).

Автором в дисертації визначено ієрархічну структуру економічної безпеки (с. 40). Окреслено суб'єкти та об'єкти економічної безпеки аграрного сектору

(с. 43-46). Визначено діяльність аграрних суб'єктів господарювання як таку, що є досить ризиковою на всіх стадіях процесу відтворення (с. 43-50). Виокремлено вагомі фактори впливу на економічну безпеку аграрного сектору, до яких віднесено природні умови, соціально-економічні фактори, рівень зайнятості та безробіття населення, умови та оплату праці, рівень освіти. Відзначено внутрішні чинники, що здійснюють безпосередній вплив на стан економічної безпеки аграрного сектору, зокрема ступінь забезпеченості ресурсами, умови їх використання, технічний стан основних виробничих фондів, забезпеченість та якісний склад трудового потенціалу суб'єктів господарювання (с. 49-51).

На основі дослідження автором удосконалено методика виокремлення складових економічної безпеки аграрного сектору, окреслено напрями посилення економічної безпеки розвитку аграрного сектору (с. 73-75), серед яких виокремлено інноваційно-інвестиційне забезпечення його розвитку. Визначено особливості інноваційного процесу в аграрному секторі та визначено систему оцінки інноваційно-інвестиційного забезпечення агровиробників (с. 90-92).

Другий розділ дисертаційного дослідження присвячено питанням аналізу тенденцій розвитку аграрного сектора економіки як об'єкту дослідження в системі економічної безпеки (с. 102-125). Визначено тенденції розвитку аграрного сектора економіки як об'єкту дослідження в системі економічної безпеки, якими доведено невисокі темпи зростання обсягів продукції сільського господарства, збільшення продуктивності праці в основному за рахунок використання потужної високопродуктивної техніки, низький рівень заробітної плати порівняно з іншими галузями економіки, збільшення питомої ваги суб'єктів господарювання, які одержали збиток, значне скорочення експорту сільськогосподарської продукції, свідчать про вплив певних негативних факторів, які ставлять під загрозу забезпечення економічної безпеки аграрного сектора.

Проведено визначення основних видів загроз економічній безпеці аграрного сектора та дано їм характеристику. Охарактеризовано сільськогосподарські ризики, що мають місце на всіх стадіях господарського процесу (с. 126-145). Проведено анкетування, де визначено, найвагоміші

зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці аграрного сектору (с. 129-134). Власні дослідження та аналіз наукових розробок з питань оцінки рівня економічної безпеки дозволили автору розвинуто методику оцінки рівня економічної безпеки аграрного сектору (с. 145-165).

Підґрунтям для розробки прогнозів та моделювання стану економічної безпеки і оцінки ризиків слугували аналітичні дослідження, результати яких відображено у третьому розділі дисертації, який присвячено дослідженню науково-технічного потенціалу аграрного сектора як передумови забезпечення економічної безпеки (с. 169-191), оцінці інноваційної діяльності в аграрному секторі в контексті економічної безпеки (с. 192-217) та аналізу інвестиційного забезпечення аграрного виробництва як напряму формування економічної безпеки (с. 218-251).

З метою визначення факторів, що є найбільш вагомими для забезпечення розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу, проведено факторний аналіз. За допомогою автоматичного методу головних компонент побудовано факторну модель, в якій усі змінні класифіковані за 8 факторами (с.201-206). Згідно проведених розрахунків прогнозування (с. 230-233), автором доведено, що рентабельність виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами протягом наступних трьох років зменшиться (у 2020 р. становитиме – 6,15%, а у 2022 – 1,86%).

Встановлено динаміку залежності індексів продуктивності праці в підприємствах, які здійснювали сільськогосподарську діяльність, від індексів капітальних інвестицій в аграрний сектор у 2011-2019 роках (п. 3.3). За допомогою прогнозування доведено, що прямі іноземні інвестиції протягом наступних трьох років також зменшаться (с. 241-242), що засвідчує низький рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору України в цілому та відображає низький рівень його економічної безпеки. На основі доведеного автором запропоновано реальні заходи щодо забезпечення пріоритетності інвестиційного розвитку аграрного сектору економіки (с.249-251).

Четвертий розділ дисертації містить запропоновані механізми забезпечення економічної безпеки аграрного сектору (с. 255-327), що трансформовано автором

як формування сприятливого інвестиційного середовища в аграрному секторі на прикладі досвіду країн Східної Європи (п. 4.1), на основі проведеного дослідження запропоновано механізм державної підтримки аграрного сектору на основі програм для різних видів сільськогосподарської діяльності (п. 4.2) та визначено, одним з важливих фінансових інструментів забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва та суб'єктів господарювання є лізинг, який у світовій економіці посідає друге місце за обсягом інвестицій після банківського кредиту і виступає прогресивним методом матеріально-технічного забезпечення виробництва та надає широкий доступ до передових технологій, зокрема представникам малого та середнього бізнесу в аграрній сфері (п. 4.3).

У п'ятому розділі дисертації автором обґрунтовано інноваційний механізм впровадження стратегій нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектора, який враховує особливості впровадження інструментів на необхідному функціональному рівні та визначає учасників управлінського процесу, сферу відповідальності та план заходів зацікавлених сторін як на державному рівні так і на рівні окремого виробника (с. 332 -347) та побудовано концептуальну модель впровадження та адаптація методів нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектора рис. 5.1 с. 342).

З метою ефективного комбінування горизонтальної та вертикальної інтеграції, залучення представників малого та середнього аграрного бізнесу до ланцюга доданої вартості запропоновано створення нових ефективних посередницьких інституційних форм та формування на їх основі інституційної моделі інноваційної екосистеми розвитку територіально-галузових виробничих систем для зміцнення економічної безпеки аграрного сектору (с. 352-359) та побудовано концептуальну модель зміцнення економічної безпеки аграрного бізнесу за рахунок створення інтегрованих агропродовольчих ланцюгів доданої вартості.

Проведена кластеризація територіальної диференціації областей України з використанням методології кластерного аналізу та програмного пакета STATISTICA 10 дозволила автору дисертаційного дослідження виділити 5

основних кластерів, які суттєво відрізняються за рівнем економічних показників, їх сильних та слабких сторін, що впливають на зміцнення економічної безпеки аграрного сектору та які доцільно враховувати при формуванні агропродовольчого ланцюга доданої вартості (с. 360-368).

Формування моделі інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектору

Запропоновано інноваційно-інвестиційний механізм фінансового забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектору (рис. 5.13, с. 380-385),

З метою розробки концептуальних засад удосконалення державної політики у сфері забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку та економічної безпеки аграрного сектору на основі концепції «кліматично оптимізованого» сільського господарства у п'ятому розділі дисертації запропоновано інноваційно-інвестиційний механізм фінансового забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектору (рис. 5.13, с. 380-385) та побудовано комплексну модель інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектору на засадах «кліматично оптимізованого» сільського господарства (с.390-398).

Вважаємо, що наведені в дисертаційній роботі Кравченка М.В. наукові розробки сукупно примножують та поглиблюють наукові знання щодо сутності, природи та механізмів інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, методологічних розробок, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджують досить високий рівень опрацювання основних аспектів теми дослідження та наукової новизни.

Практичне значення отриманих результатів

Отримані результати дисертаційного дослідження М.В. Кравченка мають важливе практичне значення для формування пріоритетів інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. Пропозиції

автора знайшли своє застосування на відповідних рівнях ієрархії: у результаті проведеного дослідження запропоновано автором комплекс заходів зміцнення економічної безпеки аграрного сектору на основі інноваційно-інвестиційних інструментів, які використані Департаментом екології та природних ресурсів Дніпропетровської обласної державної адміністрації у контексті регулювання та вирішення соціально-економічних та екологічних завдань розвитку господарств аграрного сектору шляхом, виділення форм державної підтримки аграрного сектору (довідка №05-37/24-19 від 10.09.2019р.); Департаментом економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації, шляхом проведеного моніторингу виробничо-господарської діяльності господарств аграрного сектору Дніпропетровської області та здійснено комплексний аналіз стану їх ризикозахищеності та економічної безпеки. Підсумки і рекомендації за результатами дослідження використовуються в практичній діяльності підприємств галузі (довідка №12-00/25-20 від 03.11.2020 р.); Департаментом освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації, з метою підвищення ефективності управлінської діяльності працівниками департаменту освіти і науки облдержадміністрації були враховані наукові розробки дисертаційного дослідження Кравченка М.В. при реалізації регіональної цільової соціальної програми „Освіта Дніпропетровщини до 2021 року” (довідка №389-17/VI від 21.12.2020 р.). Апробовано та введено в дію результати дисертаційного дослідження в освітньому процесі усіх категорій закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що було здійснено відповідною комісією, згідно з наказами департаменту освіти і науки облдержадміністрації у 2018, 2019, 2020 роках (довідка №07-10/25-20 від 23.09.2020р.). Практичні підходи, щодо впровадження механізмів інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору апробовані у виробничій діяльності: СТОВ «ДНІПРО» (довідка №21 від 11.04.2018 р.), ТОВ «АРМ ТРЕНД» (довідка №12 від 19.09.2018 р.), ТОВ «ФЕРМА АРМ» (довідка №7 від 12.11.2019 р.).

Матеріали дисертаційного дослідження щодо визначення окремих економічних категорій, обґрунтування методичних підходів до оцінювання

економічної безпеки аграрного сектору та ідентифікації дестабілізуючих чинників, методики моделювання інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, використовуються у навчальному процесі Дніпровського державного аграрно - економічного університету під час підготовки навчально-методичних матеріалів і викладання навчальних дисциплін «Менеджмент», «Маркетинг», «Регіональна економіка», «Підприємництво», «Управління фінансово-економічною безпекою на підприємствах», «Економіка аграрних підприємств» (довідка №44-11-1410 від 15.12.2020 р.).

Повнота викладення наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях

Результати дослідження досить повно представлені у 55 наукових працях загальним обсягом 32,6 друк. арк., (зокрема автору належить 31,2 д.а.), з яких: в 6-ти колективних монографіях; 28 статей (зокрема 10 одноосібних) у наукових фахових виданнях (з них 22 статей у виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз, 6 статей у науково-періодичних виданнях інших держав); 21 публікація у матеріалах конференцій.

Опубліковані статті та тези досить повною мірою відображають новизну результатів дисертаційного дослідження. Позитивна оцінка здобутих дисертантом результатів підтверджується також їх апробацією на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Таким чином, можна стверджувати, що результати дисертаційної роботи належним чином апробовані.

Оцінка мови і стилю дисертації, відповідність дисертації визначеній спеціальності та вимогам МОН України

Дисертація виконана державною мовою, стиль викладення матеріалу відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць відповідного рівня. Структура дисертації цілком узгоджується з її назвою, метою та завданнями дослідження.

Дисертаційна робота Кравченка Миколи Володимировича та тему: «Інноваційно-інвестиційне забезпечення економічної безпеки аграрного

сектору», подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, в повній мірі відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

У цілому дослідження виконано на достатньо високому рівні, проте можна зробити деякі зауваження та відзначити певні дискусійні моменти, зокрема:

1. Дисертантом визначено змістовне наповнення поняття "економічна безпека аграрного сектору" (п.1.1) як сукупність взаємопов'язаних систем безпеки. Вважаємо, що доцільно б було навести перелік систем безпеки, які мав на увазі автор та взаємопов'язати дане поняття із запропонованою концептуальною моделлю зміцнення економічної безпеки аграрного сектору «Мультиплікатор доданої вартості 2+», зміст якої полягає у створенні інтегрованих агропродовольчих ланцюгів доданої вартості, що ґрунтуються на основі дворівневого механізму мультиплікації економічного ефекту через створення доданої вартості на основі підвищення рівня продуктивності (на першому рівні) та розширення економічних функцій вздовж ланцюга доданої вартості (на другому рівні), що дає можливість визначити пріоритети та послідовність організаційних та інвестиційних заходів, особливо з точки зору залучення відповідних стратегічних прямих іноземних інвестицій.

2. В третьому розділі дисертації висвітлено інноваційно-інвестиційний потенціал забезпечення економічної безпеки аграрного сектора (с. 169-250), однак з метою її посилення не достатньо розкриті питання техніко-технологічного обслуговування агровиробників, зокрема за галузями рослинництва та тваринництва.

3. У дисертації представлено механізми формування пріоритетів економічної безпеки аграрного сектору (с. 255-323), доречним, на нашу думку, було б розкрити резерви посилення безпеки в частині використання кредитних ресурсів агровиробниками, не дивлячись на проблематичність їх доступності та кредитні ставки.

4. Здобувачем запропоновано впровадження та адаптацію методів

нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектора (с. 328-348), зокрема обґрунтовано інноваційний механізм впровадження стратегій нейтралізації ризиків. Розвинуто проектування параметричних профілів впровадження та адаптації методів нейтралізації найбільш значимих типів природно-кліматичних ризиків, ризиків виникнення та поширення хворіб і коливання цін в управлінні економічною безпекою аграрного сектору. Однак доцільним було дослідити та провести відповідні розрахунки відносно страхування виробничих ризиків в аграрному секторі економіки.

5. Одним із пріоритетів посилення економічної безпеки аграрного сектору є якість аграрної продукції та відповідність її міжнародним стандартам. Однак автором не здійснено розрахунків щодо рівня безпеки аграрного сектору в залежності від якості продукції та дотримання міжнародних стандартів, що на нашу думку доповнило б дисертаційне дослідження.

6. В дисертації трапляються окремі описки, деякі граматичні помилки.

Загальний висновок про дисертаційну роботу

Дисертаційна робота Кравченка Миколи Володимировича та тему: «Інноваційно-інвестиційне забезпечення економічної безпеки аграрного сектору» є завершеною науковою працею, результатом власних розробок автора і достатньо повно відображає сутність нового вирішення сформульованого наукового завдання. Одержані результати в достатній мірі науково обґрунтовані і достовірні, мають важливе як наукове, так і практичне значення. Формулювання наукових гіпотез, обґрунтування окремих положень, рівень володіння методологією і методами наукового дослідження переконливо демонструють високий кваліфікаційний рівень здобувача і відповідну якість проведеного ним дисертаційного дослідження.

Вважаю, що за актуальністю теми, змістом, глибиною розробок, науковою новизною дисертаційна робота відповідає вимогам, які пред'являються до докторських дисертацій відповідно до пунктів 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з

Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор – Кравченко Микола Володимирович – заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
академік Академії економічних наук України
професор кафедри соціально-поведінкових, гуманітарних наук та економічної безпеки інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ

С. В. Васильчак

рівень володіння методологією і методами наукового дослідження переконливо демонструють високій кваліфікаційний рівень здобувача і відповідну якість проведеного ним дисертаційного дослідження.

Вважаю, що за актуальністю теми, змістом, глибиною розробок, науковою новизною дисертаційна робота відповідає вимогам, які пред'являються до докторських дисертацій відповідно до пунктів 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор – Кравченко Микола Володимирович – заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
академік Академії економічних наук України
професор кафедри соціально-поведінкових,
гуманітарних наук та економічної безпеки
інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ

С. В. Васильчак

